

Agrarisch bestaan

A.L.G.M. Bauwens e.a. (red.), Agrarisch bestaan. Beschouwingen bij vijftig jaar Landbouw-Economisch Instituut, Van Gorcum, Assen, 1990.

Historische beschouwingen liggen natuurlijk voor de hand bij een vijftigjarig jubileum van het Landbouw-Economisch Instituut. Als men echter noch historicus is, noch al die tijd heeft meegemaakt, ligt het gevaar op de loer dat het gewoon een fraaie titel ("Vijftig jaar landbouw en LEI in een dynamische context") wordt voor een beschrijving zonder veel analytische diepgang of kritisch vermogen. Dit is acceptabel bij een feestrede, maar niet bij ambitieuze boeken. Het kan zelfs aanleiding zijn voor een minder juist zelfbeeld. Het LEI werd aanvankelijk aangeduid als het 'instituut-Horring' en ook als 'kostprijsinstituut'. De resultaten van dit kostprijsonderzoek speelden een grote rol in de vaderlandse politiek. Deze berekeningen gingen niet vanzelf, er waren grote theoretische en praktische problemen, die door Horring, de eerste directeur, elegant werden opgelost in een dissertatie, getiteld *Kostprijsberekening van landbouwprodukten* (Rotterdam, 1948). Dit was de intellectuele basis van het instituut. De politieke basis was de publikatie *Uitgangspunten voor de kostprijsberekening*. De praktische uitvoering van deze kostprijsberekening zorgde ervoor dat het instituut in de jaren veertig en vijftig geweldig kon groeien. De bundel rept hier echter met geen woord over; beide publikaties worden zelfs niet vermeld in de toch niet bescheiden literatuurlijst!

In de jaren vijftig groeide de informatie over de landbouw zienderogen. Duizenden boekhoudingen van landbouwbedrijven werden bijgehouden. Oude ideeën over wetenschappelijke analyse en advies aan boeren over bedrijfsvoering begonnen steeds meer vorm te krijgen. Men sprak van kostprijsverlagende maatregelen; pas later ging men over produktiviteitsverhoging of zelfs technologische vooruitgang spreken. Horring werd door de OESO uitgenodigd hierover te rapporteren. Dit resulteerde in de rapporten *Cost-return relationships in agriculture* en *Concepts of productivity measure-*

ment in agriculture. Ook hiervan vindt men niets terug. Typerend was ook dat Mansholt en Heringa dit soort kennis lieten voor wat het was en in Brussel een eigen type prijsbeleid gingen voeren, los van kosten- en andere analyses, totdat de objectieve methode werd ingesteld. Sindsdien doet men er in de EG weer wat aan. Horring is zo geheel weggeschreven. Hij mag dan later als een opponent van het landbouwbeleid zijn gaan gelden, zijn prestaties zijn er toch niet minder om? Een voetnoot in de geschiedenis is immers ons aller troost!

Technologische ontwikkeling

Het LEI en de bedrijfsresultaten in de landbouw horen bij elkaar en dat is te merken in een prachtig overzicht van Dröge, De Groot en Poppe. Men krijgt een idee van de ontwikkeling van de kostprijzen van belangrijke landbouwprodukten, de opbrengstprijzen en de inkomensontwikkeling van agrariërs. De basis wordt gevormd door de agrarische techniek. Deze techniek is voortdurend in beweging. Men ziet dat in de cijfers over de produktiviteitsontwikkeling, zie tabel 1.

Deze cijfers wijzen op voortdurende technische vooruitgang per sector. Tussen de sectoren zijn deze cijfers echter niet vergelijkbaar omdat het bruto-cijfers zijn. Men zou daartoe met de netto-produktiviteitscijfers moeten werken en hier wreekt zich al het verwaarlozen van Hornings 'concepts of productivity measurement'. Men holt te veel achter Amerikaanse publikaties aan die nog steeds niet zover zijn. De technische vooruitgang is een ingewikkeld proces, waar Rutten en Hutten een analyse van geven. Het is niet een automatisch of autonoom proces. De overheid heeft hier veel invloed op via het onderzoek, het onderwijs en de voorlichting.

Opmerkelijk vind ik dat men de technische vooruitgang zonder meer als voordelig ziet. Juist omdat nu bekend is dat het geen autonoom proces is zou men wel eens de baten en

de kosten ervan willen zien. Als men om de gedachten te bepalen de bruto produktiviteitsgroei stelt op circa 1,5% per jaar voor de gehele landbouw, dan is de waarde ervan gemiddeld circa f 500 mln. voor de afgelopen jaren. Deze vooruitgang krijgt men echter niet voor niets.

Daar is immers onderzoek voor nodig. Er zijn daarvoor zeker drieduizend onderzoekers werkzaam, plus een zekere aanhang van analisten, secretaresses, computermensen, managers en bovendien gebouwen, apparatuur, stoffen en wat er allemaal komt kijken bij wetenschappelijke experimenten. Als men de loonkosten op f 100.000 per jaar en de overige kosten op circa f 30.000 per onderzoeker stelt, dan zijn de totale kosten voor onderzoek al bijna f 400 mln. Daar komen dan nog bij cursussen en voorlichting, ruilverkaveling en niet te vergeten risico en ondernemerschap van boeren en tuinders die met de innovaties bezig zijn. De netto-baten zijn dan niet zo opvallend groot. Men moet in ieder geval wat kritischer zijn.

Rentabiliteit

De prijzen van de produktiemiddelen zijn gestegen en daardoor ook de kostprijzen. De vraag is dan of deze toegerekende kosten gedekt worden door de opbrengsten. Dit blijkt niet altijd het geval te zijn. In de jaren vijftig was men verzet op dit soort 'rentabiliteitsberekeningen', omdat men dan kon zien of de garantiëprijs wel hoog genoeg was. Nu is de steekproef die het LEI heeft van de bedrijven niet meer gericht op het "sociaal en economisch verantwoorde bedrijf", zodat men niet meer zo onverdroten uitspraken over de rentabiliteit en garantiëprijs kan doen, want niet op ieder willekeurig landbouwbedrijf kan men aanspraak maken op het cao-loon voor verrichte arbeid.

Het is merkwaardig dat de rentabiliteit nooit in procenten van het ingezette vermogen wordt gezien. Het is ook merkwaardig dat bij de overzichten van de behaalde resultaten nooit betrokken wordt de vermogensstijging, vooral die ten gevolge van grondprijsstijgingen. Het is vreemd dat de financiële verwickelingen uit andere boekhoudingen moeten worden gehaald dan de opbrengsten en kosten. Hebben de boeren liever niet zo'n duidelijk overzicht van het totale financiële reilen en zeilen? Als men nagaat wat gemiddeld overblijft voor de factor vermogen, dan is

Tabel 1. Bruto produktiviteitsstijging

| | Akker- bouw | Melkvee- houderij | Leg- hennen | Varkens- fokkerij | Varkens- mesterij |
|-------------------------------|----------------|----------------------|----------------|----------------------|----------------------|
| 1966/67 ^a -1970/71 | 4,8 | 2,2 | 2,7 | -0,4 | 0,5 |
| 1971/72-1975/76 | 0,2 | 2,0 | 2,1 | 1,5 | 0,6 |
| 1976/77-1980/81 | 2,9 | 1,6 | 2,8 | 2,3 | 0,2 |
| 1981/82-1985/86 | 1,1 | 1,1 | 1,2 | 3,0 | 0,9 |
| 1986/87-1989/90 | 2,7 | 0,9 | 1,4 | 2,0 | 0,7 |

a. Voorgaande jaren ontbreken.

er in de jaren zeventig en tachtig sprake van een rentabiliteit van het totale vermogen van om en nabij de 0%. De grondprijzen stijgen echter over de lange termijn. Voor een verpachter wordt een rendement vastgesteld ruim boven dat van staatsobligaties. Daar hebben boeren, als zij eigenaren zijn van grond, echter ook mee te maken. De trendmatige grondprijsstijging betekent nogal wat voor het totaalbeeld van de bedrijfsresultaten. Het rendement van kapitaal in de landbouw ligt dan tussen 8 en 10%.

Men kan het beeld wat vollediger maken door vast te stellen dat de gemiddelde boer en tuinder in de diverse sectoren een miljonair is en een gezinsinkomen heeft boven de f 80.000 gulden per jaar. Niet iedereen in de agrarische sector is in deze gelukkige omstandigheid, maar die arme lieden die slechts een half miljoen hebben zijn toch ook nog niet slecht af? Men kan zich met dit soort cijfers in het achterhoofd wel eens verbazen over het politieke gekraak van de landbouwpolitici.

Arbeidsproductiviteit

Geheel in de traditie van de kostprijsverlaging en kennis van bedrijven en streken buigen Van der Giessen en Spierings zich over de vraag of het 'arbeidsoverschot', dat vroeger in de landbouw aanwezig was, is verdwenen. Douw had reeds laten zien dat men "meer is gaan doen met minder" en men kon concluderen dat "ondanks de uittocht van veel agrarische arbeidskrachten en minder toetreding sinds 1950 en ondanks de gerealiseerde bedrijfsvergroting er op veel bedrijven nog onvoldoende werkgelegenheid is voor de op deze bedrijven werkzame arbeidskrachten, c.q. er nog te veel arbeid op deze bedrijven is". De vraag is natuurlijk of het zou lonen deze 'arbeidspool' te verminderen. Waar kan men terecht elders in de economie en wat zou men daar presteren? Men

moet toch kijken naar de kosten en baten van zo'n extra uittocht? Er is inderdaad sprake van een berekende onvoldoende uittocht en een veel te grote toetreding van arbeid tot de landbouw. Bij dit alles moet men wel de algemene werkgelegenheid voor mannen en vrouwen op het platteland in het oog houden en ook de geschooldheid van de toetreders. Zijn die altijd wel geschikt voor andere beroepen? Ook buiten de landbouw heeft men toch altijd een aantal arbeidskrachten die qua opleiding, mentaliteit, leeftijd of geslacht niet blijvend werk kunnen vinden? Moeten we niet blij zijn met een geruisloze oplossing (bij voorbeeld in de vorm van de meewerkende vrouw) van zulke sociale problemen op het platteland? Het antwoord weet ik niet, het is ook politiek van karakter!

Vermindering van arbeid in de landbouw is potentieel mogelijk bij gelijkblijvende produktie. Dit betekent dat er een tendens is naar verdere daling van de kostprijs. Dit is natuurlijk niet een interne aangelegenheid van de landbouw. Ze hangt af van de Nederlandse economie en het landbouwbeleid, maar bij voorbeeld ook van de concurrentiepositie van de Nederlandse landbouw. Dit probleem behandelt Post. Hij laat zien dat in de Nederlandse economie de landbouw een sterkere positie inneemt dan vroeger. In de jaren dertig verdiende men in de landbouw ongeveer eenderde van het inkomen in andere sectoren (hoewel deze schatting wel erg laag is). Nu ligt dat allemaal veel beter, ook bij internationale vergelijking. Of men de economische kant van het agrarisch bestaan nu vanuit een nationaal of Europees standpunt bekijkt, het is zo slecht nog niet in Nederland! Ook de stijging van de arbeidsproductiviteit in de Nederlandse landbouw steekt gunstig af bij die in het buitenland. Mits men bij de tijd blijft en de milieuproblemen weet op te

lossen kan Nederland aldus belangrijk blijven op het gebied van agrarische produktie en export. Toch liggen hier wel problemen als men het meer per produkt ziet. Er zijn problemen met de melkproduktie, die voor een groot deel uitmond in botervet en melkpoeder; bij de varkens, waar het concurrerend vermogen aanzienlijk is teruggelopen en men te maken krijgt met de vraag naar andere produkten dan de halve en hele varkens die we meestal leveren, en niet te vergeten de mest. Ook bij tarwe en fabrieksaardappelen zijn er problemen.

Deze hoofdstukken passen duidelijk bij de gang van zaken op het LEI en de onderzoeken die men daar doet. Dat kan men niet zeggen van het stuk van Bauwens en De Groot. Het werd in de jaren vijftig niet graag gezien dat de directeur wetenschappelijke adviezen uitbracht over het landbouwbeleid, of dat nu prijsbeleid was of iets anders. Ondanks de aanwezigheid van een afdeling streek- of structuuronderzoek werd het LEI uitdrukkelijk niet geraadpleegd inzake de rentabiliteit van ruilverkavelingen. Ook bij het EG-beleid liet Mansholt de wetenschap of objectieve informatie aanvankelijk onbenut en later bij analyses van het beleid (kosten van landbouwbeleid) werd ook door het LEI eerst niet meegedaan. Het aandringen op een 'duidelijker' landbouwbeleid door Horring is niet zo goed opgepakt door de machthebbers. Men kan er nu mooi over citeren, maar toen betekende dat frustratie en bekoeling van de relaties.

Naar de politieke kant heeft het LEI nooit onderzoek gedaan. De bijdrage over consensus en conflict hangt er mijns inziens dan ook zo maar bij. Het zou interessanter zijn geweest als men wat meer had verteld over de rol van berekeningen van het LEI in de politiek. Wat het bedrijfsleven, respectievelijk het ministerie in de loop van de tijd gedaan hebben met de cijfers en of er conflicten over waren. Of men vrijheid van onderzoek en publikatie had, enzovoort. Bij een vijftigjarig jubileum hoort een feestrede, dat is het boek dan ook, maar er zijn genoeg problemen om ook voor de toekomst de werkgelegenheid op het LEI te waarborgen.

P.C. van den Noort

De auteur is hoogleraar aan de Landbouwniversiteit Wageningen.